

FILOSOOFIA SÜND

BIBLIOTHECA PHILOSOPHICA

SARJA KOLLEGIUM

Roomet Jakapi (Tartu Ülikool)

Liisi Keedus (Tallinna Ülikool)

Eva Piirimäe (Tartu Ülikool)

Margus Vihalem (Tallinna Ülikool)

Tõnu Viik (Tallinna Ülikool)

Tallinna Ülikool

Giorgio Colli

FILOSOOFIA SÜND

Itaalia keelest tõlkinud
Jaan Pärnamäe ja Kati Karja

TLÜ Kirjastus
Tallinn 2018

Bibliotheca PHILOSOPHICA

Bibliotheca Philosophica
Giorgio Colli
Filosoofia sünd

Tõlgitud väljaandest:
Giorgio Colli
La nascita della filosofia
Terza edizione
Milano: Adelphi Edizioni 1980

Raamatu väljaandmist on toetanud Eesti Kultuurkapital

Toimetanud Mailis Pöld ja Heigo Sooman
Kujundanud ja küljendanud Sirje Ratso
Sarja makett: Rakett

© 1975 Adelphi Edizioni S.p.A Milano
Autoriõigus (tõlge): Jaan Pärnamäe ja Kati Karja, 2018
Autoriõigus (järelsõna): Daniele Monticelli, 2018
Autoriõigus: Tallinna Ülikooli Kirjastus, 2018

ISSN 2613-5922
ISBN 978-9985-58-849-9

TLÜ Kirjastus
Narva mnt 25
10120 Tallinn
www.tlupress.com

Trükk: Pakett

*... templi kuningas,
vihjaja Apollon,
tabab vaatepilti
läbi kõige lähema
usaldusaluse, heites pilgu,
millel teada on kõik.
Valkust tema ei haara,
ei jumal, ei inimhing peta
teda teo või kavatsusega.*

I

HULLUS ON TARKUSE ALLIKAS

Kreeka filosoofia ja seega kogu õhtumaise mõtlemise lätted on salapärased. Õpetlaste traditsioon seostab filosoofia sünni Thalese ja Anaximandrosega: 19. sajandil otsiti filosoofia kaugeimaid lähteid muinasjutulistest kontaktidest idamaiste kultuuridega, Egiptuses ja Indias levinud mõtlemisest. Sedakaudu ei suudetud midagi tõendada ning piirduti analoogiate ja paralleelide väljaselgitamisega. Tegelikult on kreeka filosoofia tekkeag meile palju lähemal. Platon nimetab „filosoofiaks“, tarkusearmastuseks, oma uurimistööd ja kasvatustegevust, mis on seotud kirjaliku väljendusviisiga ning valatud kirjanduslikku dialoogivormi. Ja Platon vaatleb austavalt minevikku, maailma, kus olid tõepoolest elanud „targad“. Pealegi ei ole hilisem filosoofia – meie filosoofia – midagi muud kui selle kirjandusvormi jätkamine ja edasiarendus, mille Platon oli kasutusele võtnud; ometi tekib see viimane allakäigu ilminguna, sest „tarkusearmastus“ asub „tarkusest“ madalamal. Tarkusearmastus ei tähendanud Platonile ju pürgimist millegi seni saavutamatu poole, vaid püüdu tagasi võita seda, mis oli juba ellu viidud ja kogemuseks kujunenud.

Tarkuse ja filosoofia vahel puudub niisiis järjepidev ühtne areng. Filosoofia ellukutsujaks on väljendusviisi

uuendus, uue kirjandusliku vormi, filtri sekkumine, mis mõjutab kogu eelnenu tundmist. Tarkuse enamasti suuline traditsioon, mis aegade kauguse tõttu niigi juba hämar ja kasin, Platonile endalegi juba haihtuv ja nõrk, paistab filosoofilise kirjanduse sügenemise tagajärjel meie pilgule lausa moondunud kujul. Teisalt on tolle tarkuse perioodi ajaline ulatuvus vägagi määramatu: see hõlmab niinimetatud eelsokraatilisest aega ehk kuueaastast ja viienda aastasada eKr, kuid kaugem algus jääb meile kättesaamatuks. Vaja on pöörduda kreeka usundi ja poeesia kõige ammusema pärimuse poole, aga ainekite tõlgendamine peab jääma filosoofiasse puutuvaks. Tõlgendus peab kas või hüpoteetiliselt välja kujunema sellise mudeli põhjal, mida Nietzsche soovitas tragöödia tekke selgitamiseks. Kui mõni oluline nähtus pakub piisavalt ajaloolist tõendusmaterjali ainult oma lõppjärgus, siis ei jää muud üle, kui püüda teha lisandusi teatud kujundite ja mõistete kogumisse, mille on välja sõelunud religioosne traditsioon ja mida mõistetakse sümbolitena. Nietzsche lähtub teatavasti kahe kreeka jumala, Dionysose ja Apolloni kujutistest ning visandab mõistete „apollonlik“ ja „dionüüslislik“ esteetilisse ja metafüüsilisse aspekti süüvises esmalt kreeka tragöödia tõusu ja allakäigu õpetuse, seejärel aga loob kreekluse tervikliku tõlgenduse ja koguni uue maailmanägemuse. Samasugune horisont paistab avanevat siis, kui tragöödia sünni asemel vaadelda tarkuse teket.

Ikka neidsamu jumalaid, Dionysost ja Apollonit, kohatame taas mööda kreeka tarkuse teeradu tagasi rännates. Ainult et selles sfääris tuleb Nietzschele pärit iseloomustust

muuta ja liiatigi tuleb eesõigus loovutada pigem Apollonile kui Dionysosele. Kui üldse kellelegi, siis just Delfi jumalale peab omistama tarkuse valitsemisala. Delfis saab ilmsiks, et kreeklaste kutsumus on teadmine: tark ei ole kogemuste poolest rikas mees, kes paistab silma tehniliste oskuste, osavuse, abinõudega, nagu see vastuoksa on Homerose ajajärgul. Odysseus ei ole mingi tark. Tark on see, kes heidab valgust pimedusse, harutab lahti sõlmed, toob nähtavale tundmatu ja täpsustab ebamäärase. Selles arhailises tsivilisatsioonis on tarkuse pärisosaks inimese ja maailma tuleviku tundmine. Sellist läbitungivat pilku sümboliseerib Apollon, tema kultus seisneb tarkuse pühitsemises. Aga tõsiasi, et Delfi on ühendav nähtus, kokkuvõtte Kreekast endast, viitab millelegi enamale, nimelt sellele, et teadmine oli kreeklastele elu suurim väärtus. Teisedki rahvad tundsid ja ülistasid ennustamist, ent ükski rahvas ei teinud sellest otsustavat sümbolit, mille tõttu vägi oma kõrgeimal astmel väljendub teadmises, nagu see sündis kreeklaste juures. Kõikjal kreeklaste maal olid ennustamiseks mõeldud pühamud; ennustamisele jäi määrav tähtsus kreeklaste avalikus, poliitilises elus. Ja eelkõige on kreeklastele loomuldasa lähedane ennustamise teoreetiline külg. Ennustamine eeldab tuleviku tundmist ning selle tundmise väljendamist, edasiandmist. See toimub jumala sõna kaudu, oraakli vahendusel. Sõnas avaldub inimesele jumala tarkus; ja sõnade esinemiskuju, järjekorra, seose põhjal ilmneb, et tegu ei ole inimesele omaste, vaid jumalikkude päritolu sõnadega. Siit tuleneb oraakli väline eripära:

mitmemõttelisus, hämarus, raskesti mõistetav vihjelisus, ebamäärasus.

Jumal niisiis tunneb tulevikku, ta ilmutab seda inimesele, kuid ei paista tahtvat, et inimene sellest aru saaks. Apolloni kujus esinev pahatahtlik ja julm joon peegeldub ka tarkuse edasiandmises. Ja tark Herakleitos ütlebki: „Isand, kelle oraakel on Delfis, ei räägi ega varja, vaid vihjab.“ Tähendus, mille Apollonile on omistanud Nietzsche, paistab nende seoste taustal ebapiisav. Nietzsche meelest, Schopenhaueri kujutluse-mõiste jälgedes, on Apollon maailma kui näivuse sümbol. Kuna see näivus on ühtaegu kaunis ja illusoorne, jääb Apolloni hooleks peamiselt kunstimaailm, mida mõistetakse kui vabanemist – ehkki pelgalt illusoorset – kohutavast dionüüslisest teadmisesest, maailma valu vaistlikust tunnetamisest. Kui Nietzsche vaateviisi võetaks Kreeka tõlgendusliku võtmena, võib vastu väita eelkõige sellele, et Apolloni ja Dionysose kui kunsti ja teadmise vastandamine ei lange kokku paljude neid jumalaid puudutavate ajalooliselt tähtsate väidetega. Sai öeldud, et teadmise ja tarkuse sfäär seostub palju loomupärasemalt Apolloni kui Dionysosega. Rääkida tollest viimasest kui jumalast, kelle pärusmaaks on teadmine ja tõde, mille all peetakse kitsamalt võttes silmas põhjatu ängi vaistlikku tunnetamist, tähendab eeldada Kreekaski mõnd Schopenhauerit, keda seal ju polnud. Dionysos seostub teadmise pigem kui Eleusise jumalus: initsiatsioon Eleusise müsteeriumidesse kulmineerus nimelt *epopteia*'s, müstilises nägemuses õndsusest ja puhastumisest, mida võib mingis mõttes nimetada

teadmiseks. Ent kuna müsteeriumlik ekstaas saavutatakse indiviidi seisunditest täielikult loobudes, sest selles ei eristu tunnetav subjekt nimelt tunnetusobjektist, siis tuleb seda pidada ikkagi teadmise eeltingimuseks, mitte aga teadmiseks kui selliseks. Teadmine ja tarkus avalduvad seevastu sõna kaudu, ja Delfis, kus öeldakse välja jumalikku päritolu sõna, kõneleb preestrinna suu läbi just Apollon, mitte Dionysos.

Visandades mõistet „apollonlik“, pidas Nietzsche silmas kunstide isandat, valgusküllast päikeseliselt säravat jumalat – ja midagi Apollonile ehedalt, kuid osaliselt, ühekülgiselt tunnuslikku. Jumala muud küljed avardavad ta tähenduslikkust ja seovad selle tarkuse sfääriga. Hirmuäratavuse, halastamatuse joon eelkõige. Apolloni nime etümoloogia viitab kreeklastel tähendusele „täielik hävitaja“. Sellisel kujul tutvustatakse jumalat „Iliase“ alguses, kus tema nooled toovad ahhailaste laagrisse haigust ja surma. Mitte silmapilkset, otsest surma, vaid surma haiguse kätte. Jumala tunnusesemeks olev Aasia päritolu vibu viitab kaudsele, vahendatud, viivitavale toimingule. Siin see julmuse aspekt ongi, mida sai mainitud oraakli hämarusest kõneldes: Apollonile on tüüpiline viivitav vägivald, hävitustöö. Ja tõepoolest, Apolloni epiteetide seast leiamegi sellised, nagu „kaugeleambuv“ ja „kaugelt toimija“. Vahemaa tagant tegutsemine, hävituskihk, hirmuäratavus, julmus – seos jumala seesuguste omaduste ja kreeka tarkuse kujunemise vahel ei ole praegu veel selge. Ent Apolloni sõna on väljendus, milles avaldub teadmine; kui jälgida, mismoodi ennustussõnad

põimuvad muistses Kreekas kõnedeks, arenevad väitlusteks ja vormuvad mõtteabstraktsioonideks, siis on võimalik neid Apolloni kuju tunnusooni mõista kogu tarkuse nähtust valgustavate sümbolitena.

Nietzsche tõlgenduse teine nõrk koht on apollonliku ja dionüüsliku alge esitamine vastandlikena. Hiljutised uurimused kreeklaste usundist on esile toonud Apolloni kultuse põhjamaise ja aasialiku päritolu. Apolloni ja tarkuse vahel ilmneb sealjuures uudne suhe. Üks Aristotelese fragment annab meile teada, et Krotoni elanikud kutsusid Pythagorast – niisiis tarka – Hüperborea Apolloniks. Hüperborealased olid kreeklaste jaoks muinasjutuline Kaug-Põhja rahvas. Sealt paistab pärinevat ka Apolloni müstiline, ekstaatiline loomulaad, mis ilmneb püütia enesekaotuses, Delfi oraakli sonivates sõnades. Šamanismil, ekstaasi erilisel tehnikal, on Põhjala ja Kesk-Aasia tasandikel teadupärast pikk ajalugu. Šamaanid langevad müstilisse joovastusse, transiseisundisse, milles nad suudavad teoks teha imelisi tervendamisi, näha tulevikku ja lausuda endeid.

Selline on Apolloni oraaklikultuse taust. Üks kuulus ja määrava tähtsusega kirjakoht Platonilt valgustab meile seda. Tegu on „maaniat“, hullust puudutava kõnega, mille Sokrates arendab välja „Phaidroses“. Kohe alguses vastandatakse hullus mõõdukusele ja enesekontrollile, ning meie, uusaja inimeste vaatevinklist paradoksaalse äraspidisusena ülistatakse hullust kui kõrgemat ja jumalikku. Tekstis öeldakse: „Tegelikult aga sünnivad meile läbi hulluse suurimad hüved, kui see antakse jumala annina. Sest Delfi prohvetar

ja preestrinnad Dodones tegid hulluses palju head Hellasele nii era- kui riigiasjades.“ Niisiis on algusest peale esil „maania“ seos Apolloniga. Seejärel tehakse vahet hulluse neljal liigil: prohvetlikul, müsteeriumlikul, poetilisel ja erootilisel – kaks viimast on kahe esimese teisendid. Müsteeriumlikku ja prohvetlikku hullust inspireerib kas Apollon või Dionysos (kuigi Dionysost Platon ei maini). „Phaidroses“ on esiplaanil prohvetlik „maania“, mille jumalikkude ja muutumatut olemust tõendab Platoni meelet koguni see, et „maania“ kujutab endast Delfi kultuse aluspõhja. Platon toetab oma väidet etümoloogia abil: „mantika“ ehk ennustuskunst pärineb „maaniast“, olles selle ehadaim väljendus. Seega ei tule Nietzsche vaateviisi üksnes avardada, vaid ka muuta. Apollon pole mitte mõõdutunde ega harmoonia, vaid enesekaotuse ja hulluse jumal. Nietzsche peab hullust üksnes Dionysosele omaseks ja pealegi kirjeldab ta seda joobumusena. Platoni-sugune kaalukas tunnistaja annab meile seevastu mõista, et Apollonit ja Dionysost seob just „maania“ pinnal sügav hingesugulus; koos hõlmavad nad hulluse sfääri, ja kui omistada sõna ja teadmine Apollonile ning vahetu elulisus Dionysosele, ei jää vajaka pidepunktide, mille varal sõnastada oletus, et poetilise hulluse taga on esimene ja erootilise hulluse taga teine.

Kokkuvõtteks, kui tarkuse lätete otsimine arhailises Kreekas viib meid Delfi oraakli ja jumal Apolloni põimunud tähenduslikkuse juurde, siis „maania“ ilmub meie ette veelgi esiaegsemana, ennustamisnähtuse taustana. Hullus on tarkuse rüpp.

II

LABÜRINDI VALITSEJANNA

Leidub miski, mis eelneb isegi hullusele: müüt viitab kaugemale algusele. Siinses lahti hargnematus sümbolite segadikus tuleb loobuda püüdlusest jõuda ühemõttelise tõlgenduseni. Sellele hämarale probleemile saab läheneda ainult müüdi kronoloogilise kriitika kaudu, esiaegset tausta, jumalate puhkeva elu ülevoolava ilmnemise kaugeimat juurt otsides. Nagu hiljuti üha kindlamalt on hakatud väitma, tuleb Dionysose kultuse algust otsida viis sajandit varasemast ajast võrreldes selle perioodiga, mil Apolloni kultus juurdus Delfis, seega pisut pärast teise aastatuhande keskpaika eKr, tollasest legendaarsest Kreetani ulatunud Minose-Mükeene vaimuilmast. Pausanias räägib meile Dionysos Kreetalasest, kelle pühapaiga piiresse Argosel lasi jumal ise matta Ariadne, kui naine suri.

Ariadne on niisiis naine, aga ühtlasi jumalanna, ühe kirjalliku allika põhjal koguni esiaegne „labürindi valitsejanna“. Ariadne kahesugune, inimlik ja jumalik loomus, temasse sisse kasvanud kahetähenduslikkus ahvatleb meid sümbolsest tõlgendama seda, mis ehk ongi kõige vanem kreeka müüt: Kreetalt pärinev Minose, Pasiphae, Minotauruse, Daidalose, Theseuse, Ariadne ja Dionysose lugu. Ariadne on naissoo hulgas ainukene, keda kreeka müüt üldse esitleb

Dionysosega ühte seotult, varjamatult ja otsesõnu tema kaasana. Sellel ühendusel on kaugeleulatuvad juured, ja Hesiodos ütleb: „Kullakarva juustega Dionysos võttis oma õitsvaks kaasaks heledapäise Ariadne, Minose tütre, kelle Kronose poeg muutis surematuks ja igavesti nooreks“, osutades sealjuures ühtlasi Ariadne, jumalanna ja naise topeltloomusele. Dionysos on seotud kõikide naistega, ent kui Ariadne välja arvata, pole tal kellegagi mingit erilist suhet. Mujalgi mainitakse Dionysose ja mõne naisjumaluse suhet, aga ainult kaudselt ja ebamääraselt, et läbi ei kumaks midagi seksuaalset. Nii ilmub Dionysos Eleusise traditsioonis välja Korë kõrval (Korë pole üksnes Demeteri tütar, vaid märgib orfikute allikais tihtipeale üldse neitsilikku naisjumalust, näiteks Athenat või Artemist), ent nende kahe seksuaalne suhe järeldeb vaid kummagi kahestumisest allmaailmas, kus Dionysos esineb Hadesena (nõnda teatab Herakleitos) ja Korë Persephonena. Hades saab Persephone endale röövi, vägivalda teel. Kreeta müüdis on Dionysos seevastu Ariadne kaasa. Aga nagu teada, pole tegemist rahumeelse abieluga. Eks ütle ju Homeros: „Siis nägin ... Ariadnetki kaunist, õela Minose last seda, kelle kord endaga Kreetast meelitas Theseus. Kuid püha linnuse varju Ateenas ei tema saand, vaid enne sai otsa ta Artemis-neitsilt voogudest piiratud Dial, sest nõudis Dionysos nõnda.“ Katkend on oluline selle poolest, et eristada ühest küljest müüdi hili-semat, näiteks Catulluse arendatud versiooni, mille järgi Dionysos võtab pärast seda, kui Theseus on Ariadne Naxosele (Diale) maha jätnud, naise enda hoole alla (ühes teises

versioonis Dionysos röövib Ariadne), Ariadne siirdub järel-likult inimlikust elust jumalikku; teisest küljest aga vane-mat versiooni – peale Homerose ja Hesiodose toetab seda Dionysose-Ariadne sideme kreeta päritolu ja igiammune teadmine viimase üliväelisest jumalikust olemusest –, mille järgi Ariadne jätab Dionysose maha armastusest Theseuse vastu ehk siirdub jumalikust elust inimlikku. Aga lõpuks on Dionysos tugevam, tema süüdistus viib selleni, et Artemis karistab Ariadnet: Ariadne sureb naisena ega saagi Theseuse omaks, elades edasi jumalannana.

Sama vana on müüdi teine element, labürint, mille alg-kuju võib küll pärineda Egiptusest, aga sümboolne tähendus on kreeta legendis tüüpiliselt kreekalik. Siin eelistame kõikidele uusaegsetele tõlgendustele vihjet Platonilt, kes „Euthydemoses“ kasutab väljendit „tundsime end labürinti heidetuina“, kui seistakse silmitsi lahendamatu dialektilise ja mõistusliku keerukusega. Labürint on ateenlase Daidalose, apollonliku tegelaskuju töö. Daidaloses saavad müüdi sfääris kokku käsitöölise ja kunstniku leidlikkus (pärimuse järgi pani ta aluse skulptuurikunstile) kahasse tehnilise tarkusega, mis on ühtlasi esimene alles intuitsiooni ja kujut-lusse uppuva *logos*’e formuleering. Tema looming võbeleb kasulikkuse sfäärile võõraks jääva ilu kunstipärase mängu ja aru vahel, mängu – sellele viitabki Homerose tsitaat „tagus taidlikult siis osav meister tantsimistandri, nii nagu suures Knossoses kord oli valmistand ammu kuulus Daidalos-sepp ilushius Ariadnele“ – ja aru, sündiva mõistuse imeviguri vahel, et ajada joonde üks väga tume, ent ülimalt

konkreetne eluline olukord. Seda kujutabki endast puust lehm, mille Daidalos ehitas Minose kaasale Pasiphaele, et naine võiks rahuldada oma meeletut himu püha sõnni järel. Või ka lõngakera, mille Daidalos andis Ariadnele ja mille abil Theseus suutis pärast Minotaurose tapmist leida tee labürindist välja. Midagi sellist, mis väljendab mängu ja vägivalda üheskoos, kujutab kokkuvõttes endast Daidalose kuulsaim töö: labürint. Minos sulges sinna Pasiphae armastuse vilja, Minotaurose. Et Minotaurose tegelaskuju taga peitub Dionysos, on juba etteaimatav hüpotees: Minotaurost kujutatakse ju härjapealise inimesena ja teadupärast on Dionysostki kujutatud härjana ning Dionysose kummardajate rongkäikudes astus see jumal üles inimesena, kes kandis looma-, tihtipeale härjamaski.

Labürint ilmub niisiis välja kunstniku ja leiutaja, teadmisaht inimese, apollonliku indiviidi maise loomingu, kuid Dionysose, loom-jumala teenistuses. Minos on selle metsiku jumaluse ilmalik abimees. Labürindi geometriline vorm oma väljaselgitamatute keerdkäikudega, mille oli leiutanud aru väärdunud ja iseäralik mäng, viitab hukatusele ja surmaohule, mis varitseb inimest, kui too sõandab jumal-loomaga võitluse astuda. Dionysos laseb inimesele valmis seada lõksu, kus inimene hukub just siis, kui ta enesepettuses arvab, et ründab jumalat. Edaspidi avaneb võimalus rääkida mõistatusest, mis apollonlikus sfääris vastab sellele, mida labürint tähistab dionüüslikus sfääris: see inimese-jumala konflikt, mida silmaganähtavuses kujutab sümboolselt labürint, leiab sisemises ja mõttelises

ülekanedes oma võrdpildi mõistatuse näol. Aga algupärasel kujul, igiammuse ilminguna ei saa labürint ennetavalt kujutada midagi muud kui *logos*'t, mõistust. Mis muu kui mitte *logos* on selline inimese vaimusünthesis, kus inimene ära eksib ja hukub? Jumal lasi labürindi rajada selleks, et inimest alla heita, et viia ta tagasi loomalikkuse rüppe, kuid Theseus kasutab labürinti ning naiselt-jumalannalt saadud labürindi valitsemisvõimu loom-jumala võitmiseks. Kõike seda võib väljendada Schopenhaueri sõnadega: mõistus on loomalikkuse, elutahte teenistuses, aga mõistuse vahendusel saavutatakse teadlikkus kannatusest ja leitakse tee, kuidas jagu saada kannatusest ehk elutahte eitamisest.

Mitmed pärimuse elemendid seostavad Theseuse ja Daidalose Apolloni kultusega ja teevad neist Delfi jumala andunud kummardajad. Ei saa jääda märkamata, et side Apolloniga – kuigi jumalat ei mainita müüdis kordagi – ilmneb just kahes sellises tegelaskujus, kes trotsivad Dionysost, kauget ja ähmast jumalat, kellele viitavad tema käsutäitjad Minos ja Minotauros. Kui eespool püüdsime Apolloni ja Dionysose vastandlikkust mahendada mõlemale ühise „maania“-joone kaudu ning allutasime sõna ja teadmise vallas Dionysose Apollonile, siis selles kreeta müüdis hoopiski taasilmneb kahe jumala karm vastasseis, ent vägagi teistsuguses tähenduses võrreldes sellega, mida pidas silmas Nietzsche. Siin näikse Apollon olevat Dionysose ülevõimu all, kuna müüti mähkiv jumalikkuse aura ei ole mitte teadmise, vaid toore loomalikkuse õhustik. Me kohtame Dionysost, kes ei tunne inimese vastu lembust

ega sõbralikkust ja kellel seega puudub hilisema Dionysose, vabastava ja lunastava jumala üks põhilisi omadusi. Lunastajaks on hoopiski Theseus, kelles ei ole midagi dionüüslikkku, too, kes laseb inimesele osaks saada kangelasliku elu, kes kinnitab, et indiviid on üle loodusest, võitlusvõimelisus pimedast tungist, võidu suurepärasus raevukast ja laiali-valguvast loomjumalusest. Tema taga seisab Apollon, kelle vibu on paradoksaalsel kombel inimeste vastu sedapuhku heatahtlik. Ja Ateenasse naasev Theseus randubki pärast seda, kui on Ariadnest Naxosel kas ilma jäänud või ta seal hüljanud, Apolloni pühal saarel Deelose, ohverdab jumalale ja pühitseb võitu Minotaurose üle labürindi keerdkäike meenutava apollonliku tantsuga, mida Deelose asukad, kes harrastasid seda veel Plutarchosegi ajal, kutsusid „kure-tantsuks“.

Aga kui Theseus sai Minotaurosest võitu, kas ei tuleks siis öelda, et kreeta päritolu müüt näitab Apolloni ülevõimu Dionysose suhtes? Selle mulje vastu räägib Ariadne tegelaskuju sügav tähenduslikkus. Ariadne, kes on Dionysosega ühte seotud kui hämaralt esiaegne labürindi-jumalanna, ilmub müüdis jälle välja naisena, Pasiphae tütre ja Phaidra õena, niisiis loomaliku tungi algelise jõu avaldusena, samuti vahetu elu killustatuse ja ebakindluse avaldusena, sest Ariadne jätab jumala maha inimese pärast. Inimest päästvaks sümboliks saab *logos*'e, ratsionaalse paratamatuse lõng. Just järjekindlusetu Ariadne salgab ära temas endas peituvat loomaliku jumalikkuse, muretsedes kangelasele järjekindluse ja andes ennastki järjekindluse hoolde, et võidule

pääseks kestma jääv indiviid, et lunastada inimene loomjumala pimeduse küüsis. Inimese võit on lühiajaline, sest jumalad nurjavad üsna pea inimese vähimagi järjekindluse ihaluse: hilisemas pärimuses ilmneb see Theseuse paradoksaalse, kummastava ja imekiire küllastumisena Naxosele maha jäetud Ariadnest, muinaspärimuses aga Artemise viivitamatu ja traagilise sekkumise näol, kui too tapab Ariadne – naise – ja annab Dionysosele – pärast inimliku illusiooni hajumist – tagasi tema surematu ja igavesti noore kaasa. Loom-jumal jääb võitjaks.

Sarnaselt Apolloniga, kes, nagu edaspidi selgub, veab inimese mõistatuse veetlevasse võrku, meelitab Dionysos ta – joovastavas mängus – *logos*'e võrdkujuks oleva labürindi keerdkäikudesse. Mõlemal juhul kujuneb mängust traagiline kahevõitlus, surmaoht, millest suudavad pääseda üksnes tark ja sangar, kui nad hoiduvad ülbusest.

Kreeta müüdi hämarusse vajunud taustal möödub mõni sajand ning Dionysose kujutis hakkab leebuma, ta sirutub inimliku sfääri poole heatahtlikumana. Jumala olemus jääb julmaks, ent selle asemel, et avalduda otseses raevus, verejanulise ja loomalikult saagihimulisena, leiab ta ka pelgalt inimesele omase väljendusviisi tundeelamuses ja müstilises õrnuses, muusikas ja poeesias. Müüdis saab see Dionysose leebumine endale nimeks Orpheus. Aga Dionysose muusikalise avaldumise taga on üks vapustav seesmine sündmus, müsteeriumide vabastav hallutsinatsioon, arhailise Kreeka inimese suur müstiline vallutusretk. Pindaros ütleb Eleusise